

ALEKSANDRA ROSTOWSKA

UNIwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ROSTOWSKA.ALEKSANDRA@GMAIL.COM

ORCID: 0009-0008-0943-3036

KOŚCIÓŁ WSPÓLNOTĄ SŁUCHAJĄCĄ W LITURGII

DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2024.013>

Streszczenie: Przestrzenią, w której Kościół słyszy słowo i może na nie odpowiedzieć, jest liturgia. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie spójnej teologii Kościoła jako wspólnoty słuchającej oraz wskazanie kluczowych momentów akcji liturgicznej, w których kwestia ta się urzeczywistnia. W liturgicznym dialogu słowo staje się nośnikiem treści. Muzyka liturgiczna jako przejaw ekspresji człowieczeństwa jest wyrazem świętowania całej wspólnoty Kościoła. Śpiew jest znakiem zjednoczenia w modlitwie Ludu Bożego. Dzwony i dzwonki uwrażliwiają wiernych na najważniejsze momenty celebracji. Obecne w liturgii dźwięki i słowa muszą zostać dopełnione przez momenty milczenia, które kreują przestrzeń oczekiwania na słowo Pana. Kościół, kierując swe modlitwy ku Bogu, staje się wspólnotą w pełni słuchającą.

Słowa kluczowe: słuchanie, Kościół, dialog, słowo, dźwięk.

Abstract. The Church as a Listening Community in the Liturgy. The space in which the Church can hear the word and respond to it is the liturgy. The aim of this article is to present a coherent theology of the Church as a listening community and to identify the key moments of the liturgical action in which this concept is actualized. In liturgical dialogue, the word becomes a carrier of essence. Liturgical music is a manifestation of the expression of humanity and an expression of celebration of the entire Church community. Singing is an expression of unity in prayer of the People of God. Church bells and liturgical bells sensitize the faithful to the most important moments of the celebration. The sounds and words that are present in the liturgy must be accompanied by moments

of silence which create a space for the anticipation of the Lord's word. By directing prayers to God, the Church becomes a fully listening community.

Keywords: listening, Church, dialogue, word, sound.

WPROWADZENIE

Słuchanie wpisane jest w naturę człowieczeństwa. W świecie słowa i dźwięku Kościół jako wspólnota wyznawców Chrystusa może kształtować swoją wiarę i kierować się ku Bogu. Przestrzenią, w której można usłyszeć słowo i na nie odpowiedzieć, jest liturgia. Jak zauważa Joseph Ratzinger, aktywne uczestnictwo w niej nie realizuje się wyłącznie przez obecność konkretnych i zewnętrznych znaków i ich wypełnianie, ale powinno być ono uzupełniane i wspomagane przez medytacyjne trwanie sercem. Umiejętność uchwycenia rzeczywistości staje się włączeniem zmysłów w proces poznawania sercem¹. Konieczne jest więc, aby w swej cielesności wniknąć w tajemnicę Boga².

Autorzy starotestamentalni dostrzegają, że słowo przenika dzieje narodu izraelskiego, kształtuje jego historię³, a także stanowi fundament wiary⁴. Podobnie w Nowym Testamencie słowo Jezusa Chrystusa ma moc sprawczą i niesie pokrzepienie wśród uczniów. Tą samą drogą rozprzestrzeniają się wieści o Jego osobie. Święty Paweł wskazuje na podstawową prawdę wynikającą z samej istoty wiary: „przeto wiara rodzi się z tego, co się słyszy, tym zaś, co się słyszy, jest słowo Chrystusa” (Rz 10,17). Papież Benedykt XVI zauważa, że słowo jest nie tylko słyszalne, nie tylko posiada głos, ale Słowo ma widzialne oblicze Jezusa z Nazaretu (VD 12).

Niniejsze opracowanie stanowi próbę całościowego i spójnego ukazania zagadnienia Kościoła jako wspólnoty słuchającej w ujęciu liturgicznym. W liturgii w sposób pełny urzeczywistnia się fakt, że Słowo jest nie

¹ Joseph Ratzinger, *Jezus z Nazaretu: studia o chrystologii*, Opera omnia, t. VI cz. 2 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015), 620.

² Ratzinger, *Jezus z Nazaretu*, 620.

³ Cyprian Rogowski, *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne*, (Lublin: TN KUL, 1999), 198.

⁴ Jan Klinkowski, „Obraz Boga,” w: *Teologia Starego Testamentu*, t. I, red. Mariusz Rosik (Wrocław: Wydawnictwo TUM, 2011), 28–9.

tylko słyszalne, ale i widzialne. Uczestnictwo Kościoła w celebracji przez słuchanie jest dla liturgii charakterystyczne⁵. Służyć temu mają zewnętrzne znaki, które umożliwiają wiernym aktywne i świadome uczestnictwo. Przez treść dostępną ludzkim zmysłom możliwe staje się zinterioryzowanie treści duchowych. Prezentowana problematyka jest niezwykle istotna z perspektywy Kościoła uczestniczącego w zgromadzeniu liturgicznym. Liturgia jest przestrzenią dźwięków⁶. Dialogiczny charakter liturgii wskazuje, iż Bóg kieruje swe słowa do człowieka i oczekuje odpowiedzi. Zarówno muzyka, jak i śpiew są harmonijnym włączeniem wiernych we wspólnotową modlitwę Kościoła. Dzwony i dzwonki uwalniają wiernych na uobecniające się misterium i naprowadzają ich umysły ku Wszechmogącemu Bogu. Milczenie stanowi natomiast przestrzeń, w której realizuje się oczekiwanie na odpowiedź Pana⁷.

Prezentując poszczególne elementy liturgii, posłużono się metodą historyczno-genetyczną i metodą opisową celem ukazania genezy oraz procesu kształtowania się ich formy na przestrzeni wieków, jak również przedstawienia ich znaczenia, a także formy, jaką obecnie przyjmują. Uzupełnieniem powyższych metod jest zastosowanie metody syntetyczno-teologicznej, która pozwoli na dokonanie spójnej syntezy teologicznej zagadnienia Kościoła jako wspólnoty słuchającej w liturgii.

1. USŁYSZ, O PANIE, MOJĄ MODLITWĘ

Wyjątkowe znaczenie słowa wywieść można z prologu Janowego: „na początku było Słowo” (J 1,1), który wskazuje na jego wydzźwięk chrystologiczny. Jest Ono metaforą światła i życia, zetknięciem dwóch sfer – boskiej i ludzkiej⁸. Słowo staje się uprzywilejowaną formą dialogu, a środki właściwe komunikacji międzyludzkiej stają się właściwe komunikacji pomiędzy Bogiem a wiernymi. Święty Augustyn wskazuje, że

⁵ Paul de Clerck, *Zrozumieć liturgię* (Kielce: Wydawnictwo Jedność, 1997), 53.

⁶ Wszystkie artykuły zawarte w *Rivista liturgica* 110 (2003) nr 4 dotyczą tego zagadnienia.

⁷ Paul Joseph Cordes, „Na jego pamiątkę – aż do śmierci,” *Pastores* 29, nr 4 (2005): 39–41.

⁸ Czesław Bartnik, „Chrystologia świata w Prologu Ewangelii według św. Jana,” *Studia Theologica Varsaviensia* 48, nr 2 (2010): 12–13.

w słuchu zaszczerpiona została zdolność do przekraczania teraźniejszości i wszelkich granic. Rolą aktywnego słuchania nie jest odebranie partykularnych dźwięków czy sylab, ale przyswojenie całości prawdy⁹. Zagadnieniu słowa Bożego Benedykt XVI poświęcił uwagę w adhortacji *Verbum Domini*. Ukazując znaczenie słowa w życiu Kościoła, papież wskazuje, że „wszystko co istnieje, jest pod znakiem Słowa” (VD 121). Bóg objawia się człowiekowi poprzez wcielenie przedwiecznego Logosu. Kościół trwa w napięciu oczekiwania na powtórne przyjście Słowa.

Kościół w liturgii posługuje się słowem jako znakiem podstawowym¹⁰. Joseph Ratzinger określa je mianem nośnika egzystencji, który łączy się z Logosem i kieruje ku adoracji¹¹. W liturgii pełni funkcję znaku w komunikacji pomiędzy Bogiem a człowiekiem, będąc jednocześnie darem i zadaniem. Dopiero świadomość istoty uczestnictwa w tym dialogu, jego przyczyny oraz celu, umożliwia udział w celebracji w sposób pełny¹². Wcielony Logos domaga się przyjęcia przez wiarę, a warunkiem tego koniecznym jest Jego przepowiadanie w słowie Bożym¹³. Sobór Watykański II wskazuje, iż „aby obficie zastawić dla wiernych stół słowa Bożego, należy szerzej otworzyć skarbiec biblijny, tak by w ustalonym ciągu lat odczytać wiernym ważniejsze części Pisma Świętego” (KL 51). Akcja liturgiczna odgrywa się w taki sposób, aby wierni mogli uczestniczyć w historii zbawienia. Słuchanie jest więc aktem włączającym wiernych w Ciało Chrystusa.

W liturgii słowa przez śpiew, wyznanie wiary i modlitwę powszechną zgromadzony lud odpowiada Panu i łączy się z Chrystusem uobecnionym w słowie Bożym¹⁴. Obecność kapłana jako osoby jednoczącej wiernych jest uobecnieniem pośrednictwa Chrystusa, który może wsta-

⁹ Augustyn, *Wyznania* (Kraków: Znak, 1997), XI, 33.

¹⁰ Adam Durak, „Symbole, znaki i gesty w celebracji liturgicznej,” *Seminare* 17 (2011): 119–20.

¹¹ Joseph Ratzinger, *Teologia liturgii*, Opera omnia, t. XI (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012), 137.

¹² Tomasz Bać, „Świadome, owocne i czynne uczestnictwo w liturgii według Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II,” *Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej* 18–20 (2011–2013): 111–12.

¹³ Bogusław Nadolski, „Z problematyki Słowa Bożego w liturgii,” *Studia Theologica Varsaviensia* 23, nr 2 (1985): 286–87.

¹⁴ Bartnik, „Chrystologia,” 12–13.

wiać się za ludem u Ojca¹⁵. Poszczególne akty muszą zostać dopełnione odpowiednim, wewnętrznym ustosunkowaniem się wiernych do nich. Za konkretnymi czynami powinny podążać modlitwy i wiara, które nadają sens materialnej formie¹⁶. Lektura Ewangelii jest szczytem liturgii słowa (OWMR 60). Wspólnota Kościoła, słuchając, przyjmuje postawę stojącą i czyni mały znak krzyża, nakreślając znak krzyża na czole, ustach i pierśsiach (OWMR 134), aby Pan przygotował ich rozum, mowę i serce na przyjęcie słów Ewangelii.

Liturgia jako komunikacyjny dialog jest czynem, zarówno w antropologicznym jak i teologicznym znaczeniu. Włączony weń jest Bóg oraz Kościół jako wspólnota wierząca. Relacja ta urzeczywistnia się w dwóch wymiarach – katabatycznym oraz anabatycznym. Bóg przez swe zstępowanie w historii zbawienia daje człowiekowi sposobność, aby ten uskutecznił swe wstępowanie w kultycznym charakterze liturgii¹⁷. *Katabasis* i *anabasis* umożliwiają człowiekowi włączenie się w pełnię życia Chrystusa. Wspólnota, chcąc wejść w prawdziwy dialog, musi nie tylko słuchać, ale musi również chcieć usłyszeć¹⁸. Uwidacznia się tym samym fakt, iż liturgia niebiańska jest przedłużeniem ziemskiej liturgii, co jest możliwe do uchwycenia zmysłami w ziemskim świętowaniu¹⁹.

2. ZBUDŹ SIĘ, HARFO I CYTRO! CHCĘ OBUDZIĆ JUTRZENKĘ

Muzyka jest jedną z podstawowych form zewnętrznej aktywności, w którą włączona jest cała wspólnota Kościoła²⁰. Jej celem jest zjednoczenie wiernych oraz przyczynienie się do wytworzenia więzi i zniesienia

¹⁵ Franciszek Blachnicki, *Liturgia dialogiem* (Lublin: Wydawnictwo Światło-Życie, 1996), 43–44.

¹⁶ Blachnicki, *Liturgia dialogiem*, 45–46.

¹⁷ Krzysztof Filipowicz, „Liturgia jako zbawczy dialog i święta wymiana,” *Warszawskie Studia Teologiczne* 24, nr 1 (2011): 135–39.

¹⁸ Jerzy Grześkowiak, *Wierzyć wszystkimi zmysłami* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2012), 72.

¹⁹ Filipowicz, „Liturgia,” 136.

²⁰ Marian Stepulak, „Znaczenie muzyki kościelnej we wspólnotach parafialnych. Analiza psychologiczno-pastoralna,” w *Teologia praktyczna*, t. 6, red. Adam Przybecki (Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2005), 144.

wszelkiego podziału²¹. Jest nieodłącznym elementem liturgii, a Kościół jako wykonawca i odbiorca muzyki staje się współuczestnikiem misterium zbawienia²². Papież Pius X określił muzykę jako „część składową liturgii i jej pokorną sługę” (BW 23). W swym nauczaniu dążył do wyeliminowania wszelkich nadużyć związanych z zastosowaniem muzyki podczas celebracji²³. Reformy Soboru Watykańskiego II miały zaś na celu uwypuklenie świadomego i aktywnego uczestnictwa w zgromadzeniu liturgicznym. W XX wieku zarysowało się dążenie do odseparowania muzyki posiadającej walor wyłącznie artystyczny, od tej, która jest związana z celebracją świętych obrzędów²⁴. Sobór Watykański II wskazuje, że muzyka kościelna jest tym świętsza, im ściślej wiąże się z czynnością liturgiczną (KL 112). Święta Kongregacja Obrzędów postrzega muzykę sakralną jako taką, która ma na celu oddawanie chwały Bogu i odznacza się świętością oraz doskonałością formy (MS 4a). Wzajemne powiązanie muzyki wraz ze świętymi obrzędami ma uwznioślić celebrację oraz umożliwić Kościołowi uczestnictwo w liturgii w jak najpełniejszy sposób.

Konferencja Episkopatu Polski wyróżniła cztery kategorie muzyki. Pierwsze dwa rodzaje, to jest muzyka religijna (ML 5a) oraz muzyka kościelna (ML 5b), są związane ze sztuką i kulturą chrześcijańską, lecz nie są wykorzystywane bezpośrednio przy świętych obrzędach. Muzyką sakralną określono „wszelkie kompozycje powstałe w ciągu wieków z przeznaczeniem do liturgii w Kościele” (ML 5c). Muzyka liturgiczna zaś stanowi „kompozycje, które zgodnie z przepisami kościelnymi współtworzą święte obrzędy” (ML 5d). Podział ten wskazuje więc, iż w liturgii zastosowanie mają muzyka sakralna oraz muzyka liturgiczna.

W swych rozważaniach Joseph Ratzinger zaznacza, że muzyką nie może rządzić słowo. Źródłem tego stwierdzenia jest fakt, iż jest ona najbardziej pierwotnym urzeczywistnieniem człowieczeństwa²⁵. Dźwięki wpisane w istotę liturgii są wyjątkowym rodzajem komunikacji pomiędzy

²¹ Zbigniew Wit, „Aspekt liturgiczny muzyki kościelnej,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 31, nr 3 (1978), 122.

²² Wit, „Aspekt liturgiczny,” 119–20.

²³ Robert Kantor, „Dyspozycje prawne regulujące muzykę i śpiew liturgiczny po Soborze Watykańskim II (kontekst polski),” *Tarnowskie Studia Teologiczne* 33, nr 2 (2014): 183.

²⁴ Kantor, „Dyspozycje prawne,” 183–84.

²⁵ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 125–26.

wiernymi a Bogiem. Mają dwojaki charakter, docierają do głębi człowieczeństwa wierzących oraz uzewnętrzniają i uwznioślają osobę ludzką. Konieczne staje się zjednoczenie w harmonijnej muzyce z całym stworzeniem²⁶.

Joseph Ratzinger dostrzega pneumatologiczny charakter muzyki, określając ją mianem charyzmatu. Nazywa ją glosolalią, w której to muzyka objawia się jako język mający swe źródło w Duchu. Stanowi również przestrzeń, w której wierni mogą zamiast winem upoić się wiarą. Stan ten jest dla człowieka czymś niecodziennym, w nim wszelka racjonalność upada i zostaje zastąpiona nową racjonalnością, która rządzi się swoimi prawami. Tym nowym porządkiem jest dyscyplina przedwiecznego Logosu²⁷. Muzyka jest wyrazem świętowania, stanowi przejaw radości, którą przepełniona jest dusza kierująca się ku Bogu²⁸. W świętowaniu uobecnia się eschatologiczny wymiar liturgii, jak również samej muzyki. Kościół jako wspólnota słuchająca manifestuje swą wewnętrzną radość, która jest charakterystyczna dla chrześcijańskiej nadziei oczekiwania na przyjście Zbawiciela.

3. BĘDĘ ŚPIEWAŁ CI WOBEC ANIOŁÓW

Śpiew jako szczególna forma muzyki włącza Kościół w dynamizm liturgii. Ma on swe źródło w proklamacji słowa, a sama linia melodyczna podporządkowana jest zasadom tekstu Pisma Świętego²⁹. Jest wyznaniem wiary całego Kościoła, liturgiczno-muzycznym *signum*³⁰. Święty Augustyn wskazuje, iż słowa wyśpiewane rodzą gorliwszą pobożność, a dusza może wznosić się ku Bogu w sposób wznioślejszy³¹. Papież Pius X uwytkła znaczenie śpiewu gregoriańskiego, wskazując, że jest on śpiewem właściwym Kościoła (BW 3). Na rolę śpiewu gregoriańskiego wskazuje również Pius XII, zaznaczając, że dodaje on większego powabu i powagi

²⁶ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 112.

²⁷ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 114–15.

²⁸ Wit, „Aspekt liturgiczny,” 124–25.

²⁹ Maciej Zachara, „Znak i słowo w liturgii,” *Znak* 546, nr 11 (2000): 41.

³⁰ Antoni Reginek, „Wymowa śpiewu i muzyki w liturgii,” w *Liturgia w podstawowych formach wyrazu*, red. Andrzej Żądło (Katowice, Księgarnia św. Jacka, 2011), 55–56.

³¹ Augustyn, *Wyznania*, X, 33.

celebracji, ale także przyczynia się do pomnożenia wiary i pobożności wiernych (MD 56). *Konstytucja o liturgii świętej* podkreśla zaś, że czynność jest godniejsza, gdy odbywa się uroczyste ze śpiewem, w którym czynnie uczestniczą wierni (KL 113). Szczególne znaczenie ma śpiew gregoriański, który jest własnym śpiewem liturgii rzymskiej i ma prymat wśród innych rodzajów śpiewu (KL 116). Święta Kongregacja Obrzędów również zauważa, że czynność liturgiczna jest bardziej dostojna, gdy łączy się ze śpiewem (MS 5).

Ta dźwięczna forma przekazu jest również przestrzenią eklezjotwórczą. Wspólnotowy charakter śpiewu uwypuklony został w dokumencie Świętej Kongregacji Obrzędów: „dzięki zjednoczeniu w śpiewie pogłębia się jedność serc” (MS 5). Jest on przestrzenią, w której człowiek wychodzi ze swej indywidualności i włącza się w dialog ze wspólnotą Kościoła. Joseph Ratzinger upatruje źródło śpiewu w miłości. Ową miłością jest Duch Święty, który ukierunkowuje Kościół jako wspólnotę zwracającą się w swym słuchaniu ku Bogu³². Określa on również śpiew jako wydarzenie pneumatologiczne, rzeczywistość przekraczającą zwykłą mowę³³.

Śpiew jest również znakiem eschatologicznym, który naprowadza Kościół słuchający ku rzeczywistości niebiańskiej³⁴. Jest oznaką świętowania i ukazania podniosłości danej chwili. Sam śpiew jest włączeniem człowieka w świętowanie niebiańskiej uczy³⁵. Kościół słuchający, zanosząc swe modlitwy wraz z aniołami, przybliża się do Logosu³⁶. Nadanie poszczególnym dźwiękom harmonii przez odpowiednie ich wyśpiewanie jest najpiękniejszym wyrazem oddania czci Panu.

4. CHWALCIE GO NA CYMBAŁACH DŹWIĘCZNYCH

W Starym Testamencie Bóg objawia się Eliaszkowi w szmerze łagodnego powiewu (1 Krl 19,11–14). Eliaż, słysząc szmer, staje w gotowości do kontynuowania swej misji. Doświadczenie obecności Boga i możli-

³² Ratzinger, *Teologia liturgii*, 116–17.

³³ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 115.

³⁴ Wit, „Aspekt liturgiczny,” 124–25.

³⁵ Reginek, „Wymowa,” 58–59.

³⁶ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 128–29.

wość zwrócenia się ku Niemu dokonuje się w przestrzeni wyobcowania od dźwięku, a szmer staje się teofanią Boga³⁷. W Starym Testamencie ciszę przerywa róg (Wj 19,13), natomiast w Nowym Testamencie trąba (Ap 8,2). Obecnie instrumentami, które przerywają milczenie są dzwony i dzwonki.

W pierwszych wiekach Kościół wypierał używanie dzwonów ze względu na ich powiązanie z kulturą pogańską, w której używano ich do odpędzania złych duchów. Dzwony kościelne wprowadzono do użytku około 400 r.³⁸, a do liturgii chrześcijańskiej zostały zaadaptowane przez środowiska monastyczne, które posługiwały się nimi do ogłaszania nabożeństw oraz do komunikowania najważniejszych momentów liturgii³⁹. Dzwonki ołtarzowe w liturgii pojawiły się w średniowieczu wraz ze wzrostem pobożności eucharystycznej. Ich dźwięk miał uwypuklać znaczenie momentu ukazania Świętych Postaci, jak również chwili, w której zabierano Eucharystię z ołtarza i niesiono ją chorem⁴⁰.

Przed reformą liturgiczną Soboru Watykańskiego II dzwony nieodzownie wiązały się z kultem eucharystycznym⁴¹. Ich odgłos zwiastował zmianę akcji – organista zaprzestawał grać na organach, wierni klękali i zaczęli bić się w pierś. Dźwięk ten rozbrzmiewał na ofiarowanie, *Sanc-tus*, podniesienie, *Per ipsum*, na Komunię świętą kapłańską, na zwoływanie wiernych na Komunię oraz przy udzielaniu Komunii świętej wiernym. Pojawiła się również praktyka używania dzwonów podczas podniesienia, gdy ukazywano Hostię⁴². Wierni, słysząc ten dźwięk, przerywali swe zajęcie, przyklękując stosownie do momentu.

Obecnie dzwonek używa się podczas podniesienia oraz przy zwoływaniu wiernych na Komunię świętą. Mają one uwypuklić znaczenie chwili oraz nakierować słuch wiernych ku majestatowi Boga. Podczas

³⁷ Roman Krawczyk, „Kryzys w życiu proroka Eliasza,” *Studia Redemptorystowskie* 11 (2013): 198.

³⁸ Janusz Hochleitner, „Funkcje średniowiecznych dzwonów jako przejaw procesu sakralizacji przestrzeni kulturowej,” *Studia Warmińskie* 37, nr 1 (2000): 179.

³⁹ Stanisław Piątek, „Dzwony w liturgii Kościoła,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 21, nr 4–5 (1968): 312.

⁴⁰ Tarsycjusz Sinka, „Dzwony w liturgii,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 51, nr 2 (1998): 116–17.

⁴¹ Sinka, „Dzwony,” 116.

⁴² Piątek, „Dzwony,” 312.

celebracji dzwonków używa się krótko przed konsekracją oraz zgodnie z miejscowym zwyczajem, gdy kapłan ukazuje wiernym święte postacie (OWMR 150). *Mszał Rzymski* przewiduje zaś wykorzystanie dzwonów przy odmawianiu hymnu *Chwała na wysokości* w trakcie Mszy Wieczerzy Pańskiej⁴³, podczas liturgii Wigilii Paschalnej⁴⁴ oraz dopuszcza ich użycie podczas Mszy z procesją rezurekcyjną w poranek wielkanocny⁴⁵. Dźwięk ten ma uwznioślać wyjątkowość danego momentu.

Podstawową funkcją dzwonów jest zapowiedź celebracji. Dawniej dzwon miał służyć obronie człowieka⁴⁶. Jego dźwięk wzywa lud z oddali, wyrażając jednocześnie bezmiar i nieskończoność Boga⁴⁷. Słuchając, wierni są kierowani ku świątyni, w której obecny jest sam Chrystus w Najświętszym Sakramencie⁴⁸. Dźwięk dzwonu oraz dzwonków jest epifanią Boga. Wierni synchronizują swoje ciało z zasłyszonym dźwiękiem, dostosowując do konkretnej chwili postawę. Dźwięk tych instrumentów ma nie tylko wymiar praktyczny, ale wyraża łączność Kościoła z ołtarzem⁴⁹. Dzwony zwołują wiernych nie tylko na liturgię ziemską, lecz także poruszając ludzkie sumienia, stanowią zapowiedź liturgii niebiańskiej.

5. RADOWALI SIĘ Z TEGO, ŻE NASTAŁA CISZA

Cisza jest pełnią słowa, przestrzenią, w której zasłyszana treść dojrzewa. Milczenie przepełnione skupieniem jest formą oddania należytą czci Bogu⁵⁰. Trwanie w stanie wyobcowania od wszelkiego dźwięku stanowi wolną decyzję na prowadzenie przez Pana. Znaczenie milczenia podkreśla Sobór Watykański II, który wskazuje, że w odpowiednim czasie należy zachować pełne milczenie (KL 30). Cisza jest okazją do nawiązania

⁴³ *Mszał Rzymski dla diecezji polskich* (Poznań: Pallottinum, 1986), 126.

⁴⁴ *Mszał Rzymski*, 171.

⁴⁵ *Mszał Rzymski*, 183.

⁴⁶ Sinka, „Dzwony,” 119–20.

⁴⁷ Romano Guardini, *Znaki święte* (Wrocław: Wydawnictwo TUM, 1982), 80–81.

⁴⁸ Sinka, „Dzwony,” 120.

⁴⁹ Piątek, „Dzwony,” 313–14.

⁵⁰ Paweł Sczaniecki, *Msza po staremu się odprawia* (Kraków: Znak, 1967), 108.

głębokiej, wewnętrznej relacji z Bogiem⁵¹. W niej objawia się niedomaganie i bezwład człowieka, który zaniechuje wypowiedzania słów. Tajemnica wiary jako misterium domaga się dotarcia w swej istocie do serca i duszy człowieka⁵².

Wyróżnia się momenty milczenia o różnej specyfice: medytacyjne, adoracyjne, refleksyjne oraz interioryzujące⁵³. Pierwsze z nich nieodłącznie związane jest ze słowem Bożym. Postawa ta przygotowuje słuchacza do przyjęcia tego, co Bóg pragnie przekazać. Milczenie to obecne jest w trakcie liturgii słowa, gdy słuchający medytują słowo kierowane do nich przez Pana. Milczenie adoracyjne uświadamia obecność i bliskość Boga. Postawa ta jest wyrazem uwielbienia i uznania wielkości Pana (KKK 2628). Refleksyjny rodzaj milczenia umożliwia odnalezienie swego miejsca w liturgii jako jednostki. Szczególne znaczenie dla Kościoła jako wspólnoty ma milczenie interioryzujące. Wierni duchowo łączą się z celebrazem w zanoszonych modlitwach. Wszyscy uczestnicy, trwając w ciszy, tworzą jedną wspólnotę, która oczekuje tego samego⁵⁴.

Milczenia należy zachować w konkretnych momentach (OWMR 45). Zachowanie tego stanu po akcie pokuty oraz po wezwaniu do modlitwy służy kontemplacji. Momenty te mają charakter refleksyjny, umożliwiając w swej formie kształtowanie sumienia. Czas przeznaczony na trwanie w ciszy po czytaniach i homilii ma służyć rozważaniu treści, która wybrzmiała podczas liturgii słowa, a więc ma charakter medytacyjny. Milczenie po Komunii Świętej ma charakter adoracyjny, a więc ma być czasem modlitwy i zwrócenia się ku Panu⁵⁵.

Cisza nie jest prostą negacją obecności dźwięku. Świadczy o postawie dojrzałej wrażliwości na otaczającą rzeczywistość⁵⁶. Kościół jest wspólnotą słuchającą nie tylko w przestrzeni, w której możliwy jest do

⁵¹ Dawid Wojdowski, „Duchowe zaangażowanie, czyli cisza i milczenie w liturgii Kościoła,” w *Zbawczy dialog z Bogiem w liturgicznych znakach*, red. Dariusz Kwiatkowski (Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2018), 88.

⁵² Paul Joseph Cordes, *Czynne uczestnictwo w Eucharystii. Sprawowanie Eucharystii w małych wspólnotach* (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1998), 44.

⁵³ Tadeusz Syczewski, „Znaczenie milczenia w liturgii,” *Warszawskie Studia Teologiczne* 16 (2003): 175.

⁵⁴ Syczewski, „Znaczenie milczenia,” 175–77.

⁵⁵ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 166.

⁵⁶ Korneliusz Wencel, „Milczenie podczas liturgii,” *Pastores* 29, nr 4 (2005): 49.

uchwycenia dźwięk, ale również w wyobcowanej od tego dźwięku ciszy. Odseparowanie od wszelkich rozproszeń musi zostać jednak uzupełnione o uświadomienie sobie obecności Pana. Oba te elementy pozostają ze sobą w nieodłącznej korelacji⁵⁷. Joseph Ratzinger dostrzega konieczność pozytywnej ciszy, przeżywanej w najpełniejszej formie jako uzewnętrznienie ludzkiej tęsknoty za Bogiem i pragnienia Jego bliskości. Prawdziwe milczenie ukazuje pokój w sercu, który towarzyszy oczekiwaniu na zjednoczenie z Panem⁵⁸. Przez prostotę i ciszę serca przyswojenie tajemnicy obecności Boga w Eucharystii staje się dla wiernych możliwe⁵⁹. Forma komunikacji, która nie wymaga słów i dźwięków, jest najwyższą formą zjednoczenia. Serca wiernych zostają uwrażliwione na Tajemnicę⁶⁰. We wspólnocie dokonuje się milcząca wymiana miłości, która jest nieograniczona wymiarem czasowo-przestrzennym, a więc dotyczy również Kościoła zbawionych⁶¹.

PODSUMOWANIE

Kościół przez czynność słuchania wyraża swą wiarę i oczekuje znaku Pana. Bóg wychodzi do wiernych ze swym słowem i domaga się odpowiedzi. Wspólnota Kościoła również kieruje swe modlitwy ku Panu, oczekując Jego znaku. Liturgia jest przestrzenią, która pozwala tę prawdę urzeczywistnić. W niniejszym artykule zaprezentowano spójną teologią Kościoła jako wspólnoty słuchającej w liturgii. Wyodrębniono konkretne elementy akcji liturgicznej, które wymagają aktywnego słuchania ze strony wiernych i które umożliwiają odpowiedź na zasłyszaną treść. Każdy z nich został odpowiednio umiejscowiony w liturgii, ma swą genezę oraz konkretne teologiczne znaczenie. Słowo i dźwięk docierają do ludzkich serc, aby wewnątrznie przemieniać wspólnotę wierzących. Ucho staje się bramą pomiędzy materialnym światem znaków i symboli a ich wewnętrzn-

⁵⁷ Wacław Świerżawski, „Milczenie w liturgii,” *Znak* 32, nr 11 (1970): 1403.

⁵⁸ Ratzinger, *Teologia liturgii*, 165.

⁵⁹ Wencel, „Milczenie,” 52.

⁶⁰ Wencel, „Milczenie,” 50.

⁶¹ Wencel, „Milczenie,” 53–54.

nym odbiciem w duszy człowieka. Kościół, słuchając, w pełni uczestniczy w liturgii będącej zapowiedzią liturgii niebiańskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Augustyn. *Wyznania*. Kraków: Znak, 1997.
- Bać, Tomasz. „Świadome, owocne i czynne uczestnictwo w liturgii według Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* Soboru Watykańskiego II.” *Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej* 18–20 (2011–2013): 105–18.
- Bartnik, Czesław. „Chrystologia świata w Prologu Ewangelii według św. Jana.” *Studia Theologica Varsaviensia* 48, nr 2 (2010): 11–19.
- Benedykt XVI. *Posynodalna adhortacja apostolska Verbum Domini* (VD). Wrocław: Wydawnictwo TUM, 2010.
- Blachnicki, Franciszek. *Liturgia dialogiem*. Lublin: Wydawnictwo Światło-Życie, 1996.
- de Clerck, Paul. *Zrozumieć liturgię*. Kielce: Wydawnictwo Jedność, 1997.
- Cordes, Paul Joseph. *Czynne uczestnictwo w Eucharystii. Sprawowanie Eucharystii w małych wspólnotach*. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1998.
- Cordes, Paul Joseph. „Na jego pamiątkę – aż do śmierci.” *Pastores* 29, nr 4 (2005): 39–48.
- Durak, Adam. „Symbole, znaki i gesty w celebracji liturgicznej.” *Seminare* 17 (2011): 117–24.
- Filipowicz, Krzysztof. „Liturgia jako zbawczy dialog i święta wymiana.” *Warszawskie Studia Teologiczne* 24, nr 1 (2011): 133–42.
- Grześkowiak, Jerzy. *Wierzyć wszystkimi zmysłami*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2012.
- Guardini, Romano. *Znaki święte*. Wrocław: Wydawnictwo TUM, 1982.
- Hochleitner, Janusz. „Funkcje średniowiecznych dzwonów jako przejaw procesu sakralizacji przestrzeni kulturowej.” *Studia Warmińskie* 37, nr 1 (2000): 179–92.
- Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyce (ML). <https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2017/10/Instrukcja-Konferencji-Episkopatu-Polski-o-muzyce-kos%CC%81cielnej.pdf>. Dostęp: 16.01.2024 r.
- Kantor, Robert. „Dyspozycje prawne regulujące muzykę i śpiew liturgiczny po Soborze Watykańskim II (kontekst polski).” *Tarnowskie Studia Teologiczne* 33, nr 2 (2014): 183–92. DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/tst.695>.
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (= KKK). Poznań: Pallottinum, drugie wydanie poprawione, 2002.
- Klinkowski, Jan. „Obraz Boga.” W *Teologia Starego Testamentu*, t. I, red. Mariusz Rosik, 7–32. Wrocław: Wydawnictwo TUM, 2011.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyce* (ML). <https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2017/10/Instrukcja-Konferencji-Episkopatu-Polski-o-muzyce-kos%CC%81cielnej.pdf>. Dostęp: 16.01.2024 r.
- Krawczyk, Roman. „Kryzys w życiu proroka Eliasza.” *Studia Redemptorystowskie* 11 (2013): 188–200.

- Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: Pallottinum, wydanie pierwsze, 1986.
- Nadolski, Bogusław. „Z problematyki Słowa Bożego w liturgii.” *Studia Theologica Varsoviensia* 23, nr 2 (1985): 279–89.
- „Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego (= OWMR).” W *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego. Z trzeciego wydania Mszału Rzymskiego, Wprowadzenie do drugiego wydania lekcjonarza mszalnego, Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, Poznań: Pallottinum, 2022.
- Piątek, Stanisław. „Dzwony w liturgii Kościoła.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 21, nr 4–5 (1968): 311–15.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych – Biblia Tysiąclecia*. Poznań: Pallottinum, wydanie piąte, 2000.
- Pius X. *Motu proprio O muzyce i śpiewie kościelnym* (BW). Warszawa: Te Deum – Wydawnictwo Tradycji Katolickiej, 2002.
- Pius XII. *Encyklika Mediator Dei. O liturgii* (MD). Warszawa: Te Deum – Wydawnictwo Tradycji Katolickiej, 2002.
- Ratzinger, Joseph. *Jezus z Nazaretu: studia o chrystologii*, Opera omnia, t. VI cz. 2. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.
- Ratzinger, Joseph. *Teologia liturgii*, Opera omnia, t. XI. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.
- Reginek, Antoni. „Wymowa śpiewu i muzyki w liturgii.” W *Liturgia w podstawowych formach wyrazu*, red. Andrzej Żądło. Katowice: Księgarnia św. Jacka, 2011: 55–69.
- Rogowski, Cyprian. *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogiczno-religijne*. Lublin: TN KUL, 1999.
- Szczaniecki, Paweł. *Msza po staremu się odprawia*. Kraków: Znak, 1967.
- Sinka, Tarsycjusz. „Dzwony w liturgii.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 51, nr 2 (1998): 115–21.
- Sobór Watykański II. „Konstytucja o liturgii świętej (= KL).” W *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*. Tekst polski, nowe tłumaczenie, red. Maria Przybył, 48–78. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Stepulak, Marian. „Znaczenie muzyki kościelnej we wspólnotach parafialnych. Analiza psychologiczno-pastoralna.” W *Teologia praktyczna*, t. VI, red. Adam Przybecki, 137–156. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2005.
- Syczewski, Tadeusz. „Znaczenie milczenia w liturgii.” *Warszawskie Studia Teologiczne* 16 (2003): 173–80.
- Świerżawski, Wacław. „Milczenie w liturgii.” *Znak* 32, nr 11 (1970): 1390–405.
- Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja Musicam Sacram o muzyce w świętej liturgii* (MS). W *Posoborowe prawodawstwo w Kościele (styczeń 1963 – czerwiec 1967 r.)*, z. 3, zebrał i przetłumaczył ks. Edward Szafrowski pod kierunkiem Profesorów Wydziału Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1968: 106–45.
- Wencel, Korneliusz. „Milczenie podczas liturgii.” *Pastores* 29, nr 4 (2005): 49–54.
- Wit, Zbigniew. „Aspekt liturgiczny muzyki kościelnej.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 31, nr 3 (1978): 117–29.
- Wojdowski, Dawid. „Duchowe zaangażowanie czyli cisza i milczenie w liturgii Kościoła.” W *Zbawczy dialog z Bogiem w liturgicznych znakach*, red. Dariusz Kwiatkowski, 85–100. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2018.
- Zachara, Maciej. „Znak i słowo w liturgii.” *Znak* 546, nr 11 (2000): 34–48.